

עובדות על שינון המשניות בדורות האחרונים

"חברות משניות" - מיסודו של המהר"ל מפראג

כתב רבינו בעל התוספות יו"ט בהקדמתו לפירוש המשניות: כשם שרבינו הקדוש ר' יהודה הנשיא שבימיו נשנית משנה זו העוסקין במקרא מדה ואינה מדה וכו' ושבו כולי עלמא מתניתין ואזלו בתר גמרא הדר דריש להו ולעולם הוי רץ למשנה יותר מן הגמרא, כמו כן רבנו הגדול מרנא ורבנא הגאון רבי יהודה ליווא ב"ר בצלאל [הוא המהר"ל מפראג] שנתעסק בשיבה והרביץ תורה לרבים במידה הגדולה היא מדת הגמרא כמפורסם, הדר דרש לרוץ למשנה עד שנתחברו חבורות חבורות כתות מלכי מאן מלכי רבנן, ומתעסקין יום יום פרק מפרקי המשניות וחוזרין חלילה. ומאת ה' היתה זאת חוק ולא יעבור. לא בלבד בק"ק פראג אשר בה הדת נתונה מהגאון הנזכר. כי אם גם בשאר קהלות קדושות, קרובות ורחוקות, קיימו וקבלו עליהם ללמדם בישראל. ע"כ.

"ושבתי אני ואראה את התועלת הגדולה הבאה מלמוד המשניות אשר יסד הגאון מהר"ר ליב זצ"ל פה ק"ק פראג בכל בתי כנסיות ללמוד בחברותא אחר התפילה פרק אחד... לכן גם אני אומר ומסכים לחזק תיקון זה בכל תקף ועז, בפרט כעת שנתחדש חבור "תוספות יו"ט" על המשניות המספיקים לכל קורא בהם, וע"כ כל איש ירא ה' ישים אל לבו ללמוד משניות" ... (ס' עמודי שש מבעל הכלי יקר)

מרן הבית יוסף והמגיד

על ידי שקידתו בלימוד המשניות, בקדושה ובטהרה, זכה מרן ה"בית יוסף" למגיד מן השמים. בכל פעם שהחל לשנן את המשניות בעל פה נגלה לו המגיד. באגרת משנת שס"ז כותב רבי שלומיל מדכזניץ איש צפת: "בכל פעם ופעם שהיה (ר' יוסף קארו) חוזר על המשניות בעל פה, נגלה אליו המגיד. והיו בני אדם שומעים את קולו דרך הדלת, שהיה אומר: שלום עליך ר' יוסף קארו. אני המשנה שלמדתני. יצאתי לאלפך בינה. כמה מתפאר בך הקב"ה בשיבה של מעלה ואומר: בני יוסף, כך וכך הם מעשיו, וכך וכך הם דרכיו, כך הי שקידתו בלימוד... ואני המשנה ראיתי מקומך שהכינו לך בגן עדן"...

תאור נורא על תחילת התגלות המגיד להבית יוסף, מתאר המקובל רבינו שלמה אלקבץ (מחבר הזמר "לכה דודי"), שהיה נוכח באותה עת (בליל שבועות):

...ובעת שהתחלנו ללמוד המשנה ולמדנו שתי מסכתות זיכנו בוראנו ונשמע את קול המדבר בפי החסיד נר"ו (מרן הב"י) קול גדול בחיתוך אותיות וכל השכנים היו שומעים ולא מבינים, והיה הנעימות רב והקול הולך וחזק, ונפלו על פנינו ולא היה רוח באיש לישא עיניו ופניו לראות מרוב המורא. והדיבור ההוא מדבר עמנו והתחיל ואמר: שמעו ידידי המהדרים מן המהדרים ידידי אהובי שלום לכם אשריכם ואשרי יולדתכם, אשריכם בעולם הזה אשריכם בעוה"ב אשר שמתם על נפשיכם לעטרני בלילה הזה אשר זה כמה שנים נפלה עטרת ראשי ואין מנחם לי ואני מושלכת בעפר חובקת אשפתות ועתה החזרתם עטרה ליושנה, התחזקו ידידי התאמצו אהובי שמחו ועלצו ודעו כי אתם מבני עליה וזכיתם להיות מהיכלא דמלכא... והנני המשנה הא' המייסרת את האדם באתי לדבר אליכם... (ממכתב הר"ש אלקבץ מובא בשל"ה ריש מס' שבועות)

מסופר, שפעם נכנס הרב מווייערשוב זצ"ל אל רבו בעל ה"שפת אמת". הרב הנ"ל היה מפורסם כגאון ופוסק. האדמו"ר שאלו אם הוא לומד משניות. ענה לו הרב מווייערשוב שקשה ללמוד משניות. אמר לו ה"שפת אמת": היודע אתה שכל הגדלות של ה"בית יוסף" זצ"ל היה מזה שלמד הרבה משניות? והיות שהרב חשב בלבו שכוונת האדמו"ר הוא שע"י זה זכה למגיד- הוסיף ה"שפת אמת" זצ"ל ואמר: כוונתי לגדלותו בנגלה!

בדור גאונים וקדושים

ובאותה תקופה, דור הגאונים הקדושים והמקובלים, היה בצפת החכם רבינו יהוסף אשכנזי שנקרא "התנא מצפת" על שהיה שונה משניות בנעימה ובניגון. הוא הגיה המשניות (ההגהות מובאות בס' מלאכת שלמה על המשניות) ובידיו היה כת"י של המשניות מלפני כ- 1200 שנה. מסופר שהאר"י ז"ל היה בא לביתו בכל ליל שבת ויחדיו שנו משניות בעל פה כל הלילה.

וכך מבואר בתוספות (מגילה ל"ב ע"א): שהיו רגילין [חז"ל] לשנות המשניות בזמרה, לפי שהיו שונין אותן בעל פה וע"י כך היו נזכרים יותר. ע"כ. וכן העיד השל"ה הק' שמצא כמה ספרי משנה קדומים שהיו כתובים עם ניקוד וטעמים.

עוד כתב השל"ה הק' (בריש מס' שבועות): ...ובענין לימוד משנה ותלמוד איזו מהן להיות רוב עסקו בו... רוב העסק יהיה במשניות, ללמוד ולחזור אותם בלי ערך ובלי הפסק... ואשרי הזוכה למשנה, שיהיו שיתא סדרי משנה שגורים בפיו בעל פה, ואז עושה סולם לנשמה שתעלה למדריגה קמא, וסימנך משנה אותיות נשמה. ע"כ.

ושיעור משניות קודם לכל דבר וע"י זוכה לנשמה, כי משנה אותיות נשמה. (כתבי האריז"ל מובא בבאר היטב או"ח ס"א)

ובספר יש נוחלין (מאחי השל"ה): וכמה טוב כפולה ומכופלה אם תרגילו עצמכם שיהיו סדרי המשניות שגורים בפיכם ובקיאים בהם על פה, כי על כן נקראות בשם העצם תורה שבעל פה. רק מפני הצרות והטרדות אין רוב הצבור יכולין לעמוד בזה ומשום עת לעשות לה', שלא תהא התורה משתכחת לישראל נתנו ליכתב, אכן עצמות למודם הוא ללמדם בע"פ. ואשרי מי שעושה כך, כי הוא דבר וסגולה נפלאה לטהרת הנשמה, ולהבריח הקליפות בהן במותו, וזאת תור"ת העול"ה להעלות הנשמה למעלה למעלה, ובתוך הליכתה לא יוכלו לענותה בני עוולה, רק תלך בדרך ישר וסלולה בדרך הקודש יקרא לה. עכ"ל.

... "והנה לימוד המשניות הוא מבוחר, שירגיל אדם את בנו מעת שזכה לקרוא הלכה ברוב הששה סדרים, שילמד עמו רבו פרק אחד משניות בכל יום, ובפרקים הארוכים והחמורים חצי פרק, וישגיח שיחזר תמיד עליהם בלי התרשלות ומבלי ליאות, ובקל יוכל לקבל זה עם למוד גפ"ת, והוא תועלת ותכלית גדול לכל לימודיו אחר כך, ומה גם עתה שזכינו לפירוש הרע"ב שהוא ש"ס ממש.

... וכך למד אבי הגאון עמי בכל יום פרק משניות, עם לימודי בבית רבי, עד שהגעתי לכלל בחרות בקראי גפ"ת בכל הש"ס, סמוך לביאתו לק"ק וירמיישא, שהיה סוף שנת ת"י, היה לומד אתי ועם חברים בחורים מופלגים הרי"ף בקצת חדושיו, והוא הדרך הטוב והישר המגיע לתכלית יותר מכל לימוד זולתו. וכן נהגו גדולי עולם הקדמונים" ... (שו"ת חוות יאיר סי' קכ"ד)

ויותר שהיה [רבינו הגר"א מוילנא זצ"ל] חכם, לימד דעת את העם וחיזקם ואימצם שילמדו בסדר הנכון, שלא ימעדו רגליהם. בראשונה הזהיר לעבוד עבודתו יתברך, להיות בקי בכל כ"ד ספרים עם הנקודות והטעמים, אחר צווה להיות שש סדרי משנה שגורה בפיו וכו'. (הקדמת בני הגר"א לביאורו לשו"ע)

שינון וחזרה – עד אין סוף

ושמעתי בדיקת החסיד הגר"א (למי שבא להתקבל כתלמיד אצלו) - שהיה מצוה עליו לחזור על ענין אחד הרבה פעמים וכל מה שהיה מרבה החזרה היתה מתגברת חמדתה יותר ויותר לחזור בלא הפסק, ובזה מצא חן בעיניו להתקבל אצלו. (מנוחה וקדושה)

הגאון החסיד ר' שלמה זלמן מוולוז'ין ז"ל (תלמיד הגר"א) היה חוזר על משנתו כמה וכמה מאות פעמים בחשק נפלא. פעם שאלוהו, הלא חז"ל דברו על מאה פעמים ומאה פעמים ואחת, אבל יותר מזה לא שמענו?

וענה, כי אולי זה השיעור שהזכירו חז"ל הוא מסוגל לזכרון והדומה לזה, אבל לחבוב התורה אין לה ערך ואין שיעור ואילו היה מספיק לי הזמן הייתי חוזר על דבר אחד מדברי התורה שנה תמימה ויותר כי היא חביבה עלי כמו אילת אהבים ויעלת חן. (ע"פ ס' תולדות אדם)

מסופר על בעל ה"שאגת אריה" כי כחודש לפני פטירתו קרא ללומדי עירו ועשה להם סעודה על סיום הש"ס.

ושאלו אותו: רבינו, על כמה פעמים סיום הש"ס אתם עושים יומא טבא זה יותר משאר ימים? ענה להם: עתה ת"ל גמרתני עד היום הזה אלף פעמים ש"ס עם תוספות. זת"ע. (אמונת התחיה)

מעשה ברבי עקיבא איגר ז"ל שפעם נסע לחתונת אחד מבניו בפולין והיה לן בכפר אחד וחפציו עדיין לא היו עמו באכסניה שנתאכסן שם אצל כפרי. ובקש מבעל אכסניא שיתן לו איזה ספר שלא ישב בטל. ואמר לו הכפרי שספריו תחת ידי בנו הלומד בעיר, אך אחת יש אתו ונתנו לו, והיה ספר הרשב"א.

פתח ומצא שחסר דף שלם מהספר ואמר לו זקני רע"ק זצ"ל: חלף טובו יעתיק לו להשלים החסרון. והעתיק מזכרונו גליון שלם מה שהיה חסר מהרשב"א הנ"ל. ואח"כ למד מתוך הספר כל אותו הלילה בשקידה רבה.

אח"כ נשמע הדבר בעיר הקרובה שרבי עקיבא איגר היה לן באותו כפר ובאו הנכבדים והלומדים לבקרו ולא מצאו אותו כי אם העתקתו. ובדקו ומצאו שלא החסיר לא תיבה ולא אות אחת מלשון הרשב"א. ודבר זה סיפר קדוש דודי הגאון מה"ר שמעון סופר ז"ל, ומסיים ספורו:

- אינני מספר למען תתפלא על עוצם זכרונו של זקנינו, כי אם על עוצם חיבתו ואהבתו וחשקתו לשקוד על התורה, שדבר שכבר היה חקוק בזכרונו וחדרי מוחו עד שאפילו הלשון היה רגיל על לשונו, בכל זאת היה בעניו כפרוטגמא חדשה כאילו היום ניתנה מסיני ושקד על דברי הרשב"א כל אותו הלילה. על זה יש להתקנאות קנאת סופרים, ומי שעוסק בתורה בחשק כזה איננו שוכח לעולם. (ספר חוט המשולש)

הגאון רבי שאול בראך זצ"ל מספר על מורו ורבו המהר"ם שי"ק זצ"ל כי בחדשי חייו האחרונים כבה מאור עיניו. והיה בוכה ללא הפוגה. שאל אותו משמשו מדוע הוא בוכה. והשיב:

אהה, אילו ידיעתי שאבוא לידי כך, כמה הייתי לומד!

תמה המשמש: וכי היה רבנו לומד כ"ה שעות ביממה?

הסביר לו המהר"ם שי"ק: אילו ידעתי מראש שיסתמאו עיני, הייתי ממעט כלשהו בלימוד חדש, ומרבה לחזור ולשנן דברים שכבר למדתי...

ומוסיף הגר"ש בראך זצ"ל: וכך שמעתי מפיו אומר אלי: דע, בני, מלימוד גרידא אין יודעים את התורה- העיקר הוא לחזור ולגרוס מה שלמדת. (ממעיונות הנצח)
סיפר תלמידו הרה"ח ר' יעקב קעניג ז"ל, שכאשר כבדו עיני המהר"ם שיק מזוקן, היה ממשיך ללמד השעורים תמידים כסדרן כאלו מתוך הגמרא. תלמידים אחדים שיערו שרבים לומד בע"פ מזכרונו ורצו להוכיח ע"ז, לכן הקדימו כמה דפים בגמרא שלו, ומרן זצ"ל לא הרגיש בדבר, והמשיך בשיעור ממש כלשון הגמרא, רש"י ותוספות במקום שלמד, אז ראו כולם שרק מחזיק לפניו את הגמרא אבל הוא אומר הכל בע"פ מזכרונו. (הקדמת שו"ת מהר"ם שיק)

תורה "שבעל פה"

מרגלא בפי זקני מו"ר ז"ל (בעל ה"חדושי הרי"ם) להזהיר לכל אחד שיהא לו דבקות עם סדר משניות שיהא שגור בפיו ותמיד יחזור על המשניות. (שפת אמת, דברים) בן יקיר לי נ"י! תזכה לדעת כל המשניות כל שתא סדרי משנה בעל פה ותהיה איש מאושר... (אור יחזקאל אגרות המשגיח מפוניבז' זצ"ל)
רבינו זלה"ה [הגה"צ ר' אליהו לאפיאן] למד הרבה מאד משניות בעל פה, באמרו שיש זמנים שאי אפשר ללמוד מתוך ספר ואם אדם יודע משניות בעל פה יוכל ללמוד גם בזמנים אלה. וכך נהג בעצמו כאשר עבר נתוח בעיניו, ולא היה יכול לעיין בספרים חזר משניות בע"פ.
כמה פעמים בקש מבחורים לבחון אותנו אם יודע משניות בעל פה, והיה זה בתוך הישיבה. (הקדמת לב אליהו)
ובעת מחלתו של הגר"א קוטלר זצ"ל] טיפל בו רופא לב חרדי. ראש הישיבה כמעט ואיבד את הכרתו. חולה היה ותשוש, הלום תרופות, אולם שפתותיו מרחשות. היטה הרופא את אזנו- ושמעו משנן פרקי משניות!

גדולי ישראל בדור הקודם ובדורנו

רבינו [בעל "קהילות יעקב" זצ"ל] סיים סדר משניות בכל שבוע, ואמר שבהם כללי תורה. (אשכבתיה דרבי א, קה)
את נכדיו היה מרן הקהילות ממריץ לגמור ששה סדרי משנה עד הבר מצוה. נוהג היה הגאון ר' משה פיינשטיין זצ"ל שלא להישען לאחרו על כסאו בדמן הלימוד, אלא רוכן היה לפניו, כי ההסבה מורידה מעמל התורה.
חוזר היה ומשנן את תלמודו שוב ושוב מתוך עמל אין קץ. מידי שבת היה מסיים את מסכת שבת. סיפר אדם, שנכח בסיום האלף (1000!) של מסכת זו. והיה

לו "סדר" מיוחד של חזרת 50 דפי גמרא מידי יום, ו"סדר" ללימוד משנות בין גברא לגברא בקריאת התורה, ואת השלחן ערוך זכה לסיים למעלה משבע מאות פעם. ולפני מספר שנים הוציא יין ומזונות באמרו, שיש לו היום שמחה מסויימת. לאחר הפצרות הסביר: "היום זכיתי לסיים את הש"ס מאה ואחת פעמים – בפעם השניה! (על הגר"מ פיינשטיין זצ"ל)

"אני ראיתי, ואינני אומר שום גוזמא ח"ו, איך מורי ורבי רבי אברהם שמעון הלוי הורוביץ שהיה מטייל על ידי בבית המדרש בלובלין, ובכל יום למד בעל פה שמונה עשרה פרקים משניות עם כל מסקנות הגמרא בע"פ בבלי וירושלמי, וכך סיים בכל חודש ששה סדרי משנה, אני הייתי נוכח כשגדול זה היה בקי בש"ס משניות ישר הפוך ממש... בשביל זה אני מכבד כל כך מעמד זה, לאחוז בעץ החיים של לימוד משניות, וכך עשינו כשהיינו עוד צעירים.

ומובא גם שהגאון העצום מלובלין רבי שניאור זלמן ה"תורת חסד" שהיה חוזר כל יום ח"י פרקים משניות עם מסקנות הש"ס והפוסקים עד אחרון שבאחרונים, זה ידוע.

אין קץ ואין ערך ואין דמיון בין תלמיד חכם שהוא בקי במשניות, לתלמיד חכם שאינו בקי במשניות, מלבד הקדושה והטהרה, מלבד סודות התורה שמושקעים בתוך ששה סדרי משנה, עוד התועלת הרב בבקיאות בקיצור בכל תרי"ג מצוות הנהגים והבלתי נוהגים, זה מקנה לת"ח מדרגה כפולה ומכופלת פי עשרה ופי מאה נגד שאר תלמידי חכמים, וזה ידוע שמי שהיה בקי במשניות ואח"כ למד ג"כ בעיון, וזה העיקר, אח"כ נתעלה במאד מאד.

אני הכרתי גדולי ישראל וגדולי תלמידי חכמים, שהתהדרו בזה שאינם מסיחים דעת אפילו רגע אחד מהתורה, ע"י שהם בקיאים במשניות בעל פה.

וידוע המעשה מסוחר שהלך רגלי מעיר לעיר ומכפר לכפר – זה לא מעשה של ספרי מעשיות, זה סיפור אמיתי – שאלו אותו כמה זמן צריך ללכת מכפר זה לכפר שני, והשיב מרחק זה עשרה פרקים משניות, והליכה ממקום זה למקום זה שלושה פרקים משניות, והוא לא ידע רק פרקי משניות, ממילא הוא לא הסיח דעתו אפילו רגע אחד מהתורה.

...ואשרי הילד שלא רק כשהוא ילד עדיין בבחינת תשב"ר, גם כשיגדל ויעשה פרי קודש הילולים לה', שיתגדל בתורה ויראת שמים, שלא ירפה ידו מלחזור משניות עד נשימתו האחרונה.

יתן ה' כמו שאחז"ל: אין כל הגליות מתכנסות אלא בזכות המשנה, שנאמר "גם כי יתנו בגויים עתה אקבצם", שבזכות המשניות אנחנו נגאלים, ובזכות תשב"ר שאוזרים בתורה עליהם נאמר אל תגעו במשיחי, ובנביאי אל תרעו, וידוע מאחז"ל

אל תגעו במשיחי- אלו תינוקות של בית רבן, ובנביאי אל תרעו- אלו תלמידי חכמים, אל תגעו במשיחי אלו תשב"ר שע"י שאוחזים בעץ החיים של משנה יכולים להביא משיח, ממילא אנחנו מתפללי אל תגעו במשיחי, תניחו להם להביא את משיח צדקנו, שיתגלה במהרה בימינו ברחמים גדולים, אמנ". (מתוך משא הגר"ש וואזנר שליט"א אב"ד זכרון מאיר במעמד מבכר המשניות הארצי של מפעל המשנה היומית - תשמ"ח)

שיעור "משנת חיים"

ע"ש הגה"צ ר' חיים פרידלנדר זצ"ל

הגר"ח פרידלנדר זצ"ל זכה להחזיר עטרה ליושנה בהגברת לימוד המשנו בתתי"ם. מרן הגאון ר' אהרן ליב שטיינמן שליט"א בהספידו אותו בתום השלשים [בת"ת תורת אמת] אמר כהאי לישנא:

כל מי שלמד כאן משניות, נעשה בעל רכוש, גם אם שכח, יש בידו לחזור וללמוד, ואם ימשיך בלמדו המשנה כל ימיו הוא רוכש לעצמו מטען גדול מאד, ואם יגיע לידי ידיעת כל המשנה בעל פה, על זה כתב בספר צוואת ר' שעפטיל, בנו של השל"ה (נדפס בסוף השל"ה) בקבלה שמי שיודע כל משניות ע"פ אינו נכנס לגיהנם. וז"ל: "לימוד כל המשניות אשריכם אם תהיו רגילים בהם ובשמותיהם. וקבלה בידי שאין אדם רואה פני גיהנום מי שהוא בקי במשניות, וזהו לא חומרא, עשה לך סדר בכל יום, אפילו כשאתה יושב על השלחן לאכול ראה להחזיר איזה פרקים, וזהו חוזר חלילה כל ימיכם. עד שיהיו שנונים בפיכם כאשרי כי דבר קל הוא. ע"כ.

אחד מהת"ח המופלגים, מצדיקי הדור, הגה"צ ר' גבריאל לרר זצ"ל הקים בשנת תשמ"ח את שיעור "משנת חיים" [ע"ש הגה"צ ר' חיים הנ"ל], לתלמידים, ע"פ המלצת מרן הסטייפלר זצ"ל "לגמור ששה סדרי משנה עד הבר- מצוה". ילדים התאספו בכל יום פעמיים, בצהריים ובערב, בין הסדרים, ללמוד ששה סדרי משנה: בכל יום ח"י משניות. שיעור זה התקיים עד סמוך לפטירתו של רבי גבריאל. כשנים עשר מחזורים של הש"ס.

בזכות לימוד המשניות

אין כל הגליות המכנסות אלא בזכות המשניות. (ויקרא רבה ב,א)

רב הונא אמר חורי: "כי ממזרח שמש עד מבואו גדול שמי בגויים בכל מקום מוקטר מוגש" (מלאכי א). וכי יש מנחה טהורה וקמיצה והקטרה בבבל? אלא איזו זו משנה. אמר הקב"ה, הואיל ואתם מתעסקים במשנה, כאילו אתם מקריבים קרבן. (ויק"ר צו פ"ז)

כתב רב עמרם גאון שבברכת כהנים נמצאות ששים אותיות כנגד ששים מסכתות שיש בששה סדרים, לומר שכל העוסק בששים מסכתות מתברך בברכת כהנים. (זמן נקט)